

HISTORIA POZNAŃSKIEGO ODDZIAŁU
POLSKIEGO TOWARZYSTWA
HISTORYCZNEGO
W LATACH 1925-1939

SERIA
Z dziejów poznańskiego Oddziału Polskiego
Towarzystwa Historycznego

Redaktorzy serii
KATARZYNA BALBUZA
DANUTA KONIECZKA-ŚLIWIŃSKA
MICHAŁ ZWIERZYKOWSKI

TOM I
pod redakcją naukową
KATARZYNY BALBUZY

ZDZISŁAW PENTEK

HISTORIA
POZNAŃSKIEGO ODDZIAŁU
POLSKIEGO TOWARZYSTWA
HISTORYCZNEGO
W LATACH 1925-1939

Poznań 2025

© UNIWERSYTET IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU Wydział Historii, Poznań 2025
© ZDZISŁAW PENTEK 2025

Recenzenci

PROF. UAM DR HAB. KRZYSZTOF KRÓLCZYK
PROF. UAM DR HAB. PRZEMYSŁAW MATUSIK
PROF. ZW. DR HAB. STANISŁAW ROSZAK

Opracowanie redakcyjne, skład i korekta
HANNA KOSSAK-NOWOCIEŃ

Okładka

AGNIESZKA JURASZCZYK
(z wykorzystaniem ilustracji zamieszczonych w książce)

Fotografie

PIOTR NAMIOTA, ZDZISŁAW PENTEK
(korekcja materiału fotograficznego: LILIANA BETHER, ZDZISŁAW PENTEK)

Indeksy zestawiał
ZDZISŁAW PENTEK

Publikacja dofinansowana przez Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział w Poznaniu

ISBN 978-83-67284-63-9

WYDZIAŁ HISTORII UNIWERSYTETU IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU

ul. Uniwersytetu Poznańskiego 7
61-614 Poznań
tel. 61 829 14 64
e-mail: whwydawnictwo@amu.edu.pl
www.historia.amu.edu.pl

Druk i oprawa
PERFEKT — GAUL I WSPÓLNICY SP. J.
ul. Skórzewska 63
60-185 Skórzewo

SPIS TREŚCI

Przedmowa (<i>Katarzyna Balbuza</i>)	VII
Skróty	15
Wstęp	19
Z recepcji Towarzystwa Historycznego w Wielkopolsce przed powstaniem Oddziału w Poznaniu	26
Powstanie Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Poznaniu – 24 marca 1925 roku – oraz IV Powszechny Zjazd Historyków Polskich w Poznaniu	51
Okres po IV Zjeździe Historyków Polskich (1926-1939)	89
Podsumowanie	138
Wskazówki bibliograficzne	141
Aneks I	142
Aneks II	148
Aneks III	152
Indeks geograficzny	153
Indeks osobowy	155
Spis ilustracji	161

prof. UAM dr hab. Katarzyna Balbuza
prezes poznańskiego Oddziału
Polskiego Towarzystwa Historycznego
(26 II 2019 – 15 IV 2025)
redaktor naukowy tomu
fot. Piotr Namiota

„Zarząd Towarzystwa Historycznego uchwalił zwołać
Powszechny Zjazd Historyków Polskich w bieżącym roku do Poznania (...).
W tym roku bowiem upływa 25 lat od ostatniego powszechnego zjazdu w Krakowie,
a nadto przypadają dwie wielkie rocznice Chrobrego i Hołdu Pruskiego”¹.

*Z listu prezesa PTH, prof. Stanisława Zakrzewskiego,
do prof. Kazimierza Kaczmarczyka, dyrektora Archiwum w Poznaniu. 10 stycznia 1925 r.*

PRZEDMOWA

Rok 2025 dla historii poznańskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego (dalej PTH) to rok szczególnie ważny, i to z dwóch powodów: okrągła – setna – rocznica działalności Oddziału, jak również setna rocznica IV zjazdu PTH, który odbywał się w stolicy Wielkopolski od 6 do 8 grudnia 1925 roku.

¹ APAN w Poznaniu, P. III-35, k. 1a.

Kolejność obu wydarzeń właściwie powinna być odwrotna. Wcześniej bowiem Zarząd Główny PTH we Lwowie zdecydował o wyborze Poznania jako miejsca organizacji kolejnego Zjazdu PTH, a dopiero później nastąpiło powołanie do życia Oddziału². Z zacytowanego wyżej fragmentu listu prof. Stanisława Zakrzewskiego (1873-1936) z 10 stycznia 1925 roku, ówczesnego prezesa PTH, do prof. Kazimierza Kaczmarczyka, dyrektora Archiwum w Poznaniu, wiemy, że wybór miejsca Zjazdu był celowy. W liście Stanisław Zakrzewski wymienia wśród powodów wyboru miejsca konferencji – rocznicę koronacji Bolesława Chrobrego. Wszak S. Zakrzewski był mediewistą. Wydany we Lwowie w 1925 roku pierwszy tom *Pamiętnika IV. Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu 6-8 grudnia 1925* daje wgląd w tematykę poszczególnych sekcji i treść wystąpień. Obradowano w siedmiu sekcjach, w których wystąpiła imponująca liczba prelegentów: (sekcja I) historia starożytna i Wschodu – trzynastu referentów; (sekcja II) historia średniowieczna i nowożytna polska i powszechna do 1795 r. – dwudziestu trzech referentów; (sekcja III) historia najnowsza – czternaścioro referentów w jedenastu wystąpieniach; (sekcja IV) historia ustroju i prawo, Kościół i gospodarstwo – dziewiętnastu referentów; (sekcja V) historia kultury wraz z historią literatury, nauki i szkolnictwa – piętnaścioro referentów; (sekcja VI A) historyczne nauki pomocnicze – siedemnaścioro referentów; (sekcja VI B) archiwa – szesnaścioro referentów; (sekcja VII) nauczanie historii – dwadzieścioro dwójce referentów w dwudziestu wystąpieniach³.

Oddział PTH z siedzibą w Poznaniu powstał 24 marca 1925 roku, kiedy prezesem PTH był prof. Stanisław Zakrzew-

² Zob. niżej – rozdział pt. *Powstanie Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Poznaniu – 24 marca 1925 roku oraz IV Zjazd Historyków Polskich w Poznaniu*.

³ *Pamiętnik IV. Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu 6-8 grudnia 1925*, t. 1: *Referaty*, Lwów 1925.

ski⁴, a sekretarzem generalnym – prof. Kazimierz Tyszkowski⁵, i był jednym z pierwszych oddziałów Towarzystwa, które powstało w 1886 roku we Lwowie pod nazwą *Towarzystwo Historyczne*. Zmiana nazwy i samego charakteru Towarzystwa jako ogólnopolskiego nastąpiła w 1924 roku, a więc krótko przed powołaniem Oddziału w Poznaniu. Towarzystwo powstało w celu wsparcia i stymulowania rozwoju nauk historycznych, a zasadniczym jego zadaniem miało być inspirowanie członków do pracy naukowej nad przeszłością⁶. Pierwszym prezesem Towa-

⁴ Zob. m.in. P. Dąbkowski, *Profesor Stanisław Zakrzewski. Jego praca w Towarzystwie Naukowym Lwowskim*, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie” 16 [1936], s. 99-108; S. Kętrzyński, *Śp. Stanisław Zakrzewski*, „Archeion” 14 [1936], s. 1-5; T. Modelski, *Naukowa działalność śp. Stanisława Zakrzewskiego*, „Kwartalnik Historyczny” 50 [1936], s. 193-221; S. Zajączkowski, *Stanisław Zakrzewski 1873-1936*, „Ateneum Wileńskie” 11 [1936], s. 905-944; K. Tymieniecki, *Stanisław Zakrzewski na tle prądów historiografii współczesnej*, „Marchoń” 3 [1936/1937], s. 116-131; R. Grodecki, *Prace i zasługi ś.p. Stanisława Zakrzewskiego jako historyka średniowiecznej Polski*, „Przegląd Współczesny” 16/63 [1937], s. 36-56; M. Handelsman, *Stanisław Zakrzewski 1873-1936*, „Droga” 16 [1937], s. 420-430; M. Wierzbicka, *Zakrzewski Stanisław* [w:] *Słownik historyków polskich*, pod redakcją Marii Prosińskiej-Jackl, Warszawa 1994, s. 571-572; K. Błachowska, *Stanisław Zakrzewski* [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki, Rzeszów 2007, s. 377-398; J. Tyszkiewicz, *Stanisław Zakrzewski był nie tylko mediewistą* [w:] *Środowiska historyczne II Rzeczypospolitej*, cz. 3: *Materiały konferencji naukowej w Krakowie w 1988 r.*, red. J. Maternicki, Warszawa 1989.

⁵ K. Lepszy, *Kazimierz Tyszkowski*, „Kwartalnik Historyczny” 53 [1939-1945], s. 611-619; P. Sierżęga, *Kazimierz Tyszkowski (1894-1940)* [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki, Rzeszów 2007, s. 579-595; tenże, *Kazimierz Tyszkowski – redaktor wydawnictw Polskiego Towarzystwa Historycznego i Zakładu Narodowego im. Ossolińskich* [w:] *Historiae deditus. Profesorowi Adamowi Galosowi w 85. rocznicę urodzin*, red. K. Matwijowski, W. Mrozowicz, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 64 [2009], s. 235-243; tenże, *Kazimierz Tyszkowski (1894-1940). Z dziejów nauki polskiej w międzywojennym Lwowie*, Rzeszów 2011.

⁶ O początkach Towarzystwa zob. m.in. F. Papée, *Towarzystwo Historyczne 1886-1900*, „Kwartalnik Historyczny” 51 [1937], s. 3-18 (z okazji pięćdziesięciolecia istnienia PTH). Na temat dziejów późniejszych zob. np. *Polskie Towarzystwo Historyczne 1886-1986. Zbiór studiów i materiałów*, red. S. K. Kuczyński, Wrocław-Warszawa-Kraków 1990; T. Manteuffel,

rzystwa był prof. Franciszek Xawery Liske (1838–1891), pseudonim „Poznańczyk”, wywodzący się z Wielkopolski założyciel polskiej szkoły historycznej oraz najstarszego w Polsce czasopisma historycznego, które naówczas pełniło funkcję organu TH – „Kwartalnika Historycznego”⁷.

O utworzenie Oddziału w Poznaniu poproszony został wiceprezes PTH, prof. Franciszek Bujak⁸. Komitet założycielski tworzyli dr Kazimierz Kaczmarczyk, ks. prof. Henryk Likowski i prof. Kazimierz Tymieniecki. Pierwszym prezesem poznańskiego Oddziału został prof. Kazimierz Tymieniecki (1887–1968), historyk mediewista, twórca Katedry Historii Średniowiecznej na nowo powstałym Uniwersytecie Poznańskim⁹, który kierował Oddziałem do 1939 roku¹⁰. Od tamtego momentu aż do chwili obecnej na czele Oddziału w Poznaniu stało czternaścioro prezesów (włącznie z ponowną prezesurą Kazimierza Tymienieckiego w latach 1946–1954):

prof. Jan Rutkowski: 30 maja 1945–31 maja 1946

prof. Kazimierz Tymieniecki: 31 maja 1946–20 stycznia 1954 (osiem rocznych kadencji)

prof. Kazimierz Piwarski: 20 stycznia 1954–26 października 1956 (dwie roczne kadencje, podczas trzeciej zrezygnował w związku z powrotem do Krakowa)

prof. Zdzisław Kaczmarczyk: 26 października 1956–22 lutego 1961 (kontynuował kadencję prof. K. Piwarskiego, później jeszcze cztery kadencje)

M. Serejski, *Polskie Towarzystwo Historyczne (1886–1956)*, „Przegląd Historyczny” 48/1 [1957], s. 3–23; T. Łepkowski, *Polskie Towarzystwo Historyczne – dziś i jutro, referat wygłoszony 22 IX 1986 r. we Wrocławiu z okazji 100-lecia PTH*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Historycznego” 54 [1987], s. 13–23; T. Kondracki, *Polskie Towarzystwo Historyczne w latach 1918–1939*, Toruń 2006; T. P. Rutkowski, *Polskie Towarzystwo Historyczne w latach 1945–1958: zarys dziejów*, Toruń 2009.

⁷ <https://www.kh-ihpan.edu.pl/pl/> (dostęp: 14 marca 2025).

⁸ T. E. Modelski, *Towarzystwo w latach 1914–1924*, KH 51 [1937], s. 76.

⁹ Zob. ostatnio: Kazimierz Tymieniecki: w pięćdziesiątą rocznicę śmierci mistrza nauk mediewistycznych, red. J. Nikodem, Poznań 2019.

¹⁰ Od marca 1939 r. drugim prezesem był prof. Kazimierz Chodynicki.

prof. Czesław Łuczak: 22 lutego 1961-czerwiec 1962 (jedna kadencja, podczas drugiej zrezygnował w związku z objęciem funkcji Prorektora UAM)

prof. Jerzy Topolski: czerwiec 1962-26 marca 1980, 27 października 1982-12 kwietnia 1985 – (kontynuował kadencję prof. C. Łuczaka, później jeszcze trzynaście rocznych i dwuletnich kadencji)

prof. Jerzy Wisłocki: 26 marca 1980-27 października 1982, 12 kwietnia 1985-12 kwietnia 1988 (dwie kadencje)

prof. Anna Poniatowska: 12 kwietnia 1988-1991 (jedna kadencja)

prof. Jacek Sobczak: 1991-2 grudnia 1994 (jedna kadencja)

prof. Marian Drozdowski: 2 grudnia 1994-styczeń 2001 (dwie kadencje)

prof. Tomasz Schramm: styczeń 2001-11 stycznia 2007 (dwie kadencje)

prof. Józef Dobosz: 11 stycznia 2007-14 stycznia 2013 (dwie kadencje)

prof. Michał Zwierzykowski: 14 stycznia 2013-26 lutego 2019 (dwie kadencje)

prof. Katarzyna Małgorzata Balbuza: 26 lutego 2019-15 kwietnia 2025 (dwie kadencje)¹¹.

Oddział miał swoje siedziby w różnych miejscach: mieszkanie prof. Kazimierza Tymienieckiego¹², Seminarium Historyczne Uniwersytetu Poznańskiego w gmachu Zamku Cesarskiego przy ul. Święty Marcin 80/82, Pałac Działyńskich w Poznaniu (w latach 1958-1973), siedziba Polskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk przy ul. Seweryna Mielżyńskiego 27/29, Collegium Historicum przy ul. Święty Marcin 78 (dawny gmach Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej

¹¹ Zestawienie: prof. dr hab. Michał Zwierzykowski (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu).

¹² Zdaniem autora niniejszej publikacji, pierwszą siedzibą poznańskiego Oddziału było miejsce pierwszego zebrania Oddziału, które odbyło się w mieszkaniu prof. Kazimierza Tymienieckiego przy ul. Patrona Jackowskiego 37 na poznańskich Jeżycach.

w Poznaniu, od 1990 do 2015 roku siedziba Wydziału Historycznego UAM, obecnie nadal w posiadaniu Uniwersytetu, lecz od 2018 roku pod nazwą Collegium Martineum) i od 2015 roku – Collegium Historicum UAM na terenie uniwersyteckiego kampusu Morasko, ul. Uniwersytetu Poznańskiego 7 w Poznaniu.

Pięćdziesięciolecie istnienia Oddziału upamiętnił specjalną publikacją archiwista i historyk poznański, prof. Stanisław Nawrocki (1925-2000)¹³. Stulecie Oddziału, które przypadło na dzień 24 marca 2025 roku, świętowaliśmy 25 marca 2025 roku. Uroczyste obchody odbyły się w obecnej siedzibie Oddziału, w Collegium Historicum UAM na kampusie uniwersyteckim Morasko¹⁴. Wykłady wygłosili prof. Zdzisław Pentek (*Z recepcji Towarzystwa Historycznego we Lwowie i Polskiego Towarzystwa Historycznego w Poznaniu oraz w Wielkopolsce w latach 1886-1939*) oraz prof. Katarzyna Balbuza, prezes Oddziału (*Prezesi Oddziału PTH w Poznaniu i członkowie honorowi od 1925 roku*). Wręczono podziękowania dla żyjących byłych prezesów Oddziału – profesorów Jacka Sobczaka, Mariana Drozdowskiego, Tomasza Schramma, Józefa Dobosza i Michała Zwierzykowskiego. Podjęto decyzję, by stulecie Oddziału uczcić w trwały sposób, a mianowicie przez inaugurację serii wydawniczej poświęconej historii poznańskiego Oddziału PTH. Pierwszy tom stanowi niniejsza monografia, która ukazuje najwcześniejszy okres działalności Oddziału – od momentu jego narodzin po rok wybuchu II wojny światowej. Mam zaszczyt oddać właśnie tę publikację w ręce Czytelnika.

Katarzyna Balbuza
Prezes poznańskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego
Poznań, w marcu 2025 roku

¹³ S. Nawrocki, *Półwiecze Polskiego Towarzystwa Historycznego w Poznaniu (1925-1975)*, „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” 11 [1975] nr 22, z. 2, s. 5-10.

¹⁴ Program obchodów, zob. Aneks III.

Zdjęcie wykonane 25 marca 2025 roku podczas obchodów 100-lecia poznańskiego Oddziału PTH. W pierwszym rzędzie od lewej: prof. Magdalena Biniś-Szkopek, dyrektorka Biblioteki Kórnickiej, prof. Danuta Konieczka-Śliwińska, wiceprezes Oddziału w latach 2019-2025, prof. Marian Drozdowski, prezes Oddziału w latach 1995-2001, prof. Agnieszka Jakuboszczak, wiceprezes Oddziału w latach 2019-2025, prof. Katarzyna Balbuza, prezes Oddziału w latach 2019-2025 i prof. Zdzisław Pentek, sekretarz Oddziału w latach 1994-2007, wiceprezes Oddziału w latach 2007-2019, autor książki *Historia poznańskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w latach 1925-1939*, Poznań 2025. Za prof. Drozdowskim w przedostatnim rzędzie prof. Tomasz Schramm, prezes poznańskiego Oddziału w latach 2001-2007, za prof. Jakuboszczak prof. Leszek Mrozewicz, członek honorowy poznańskiego Oddziału, za nim z prawej strony mgr Adam Bieniaszewski, długoletni skarbnik Oddziału i dyrektor Archiwum Państwowego w Poznaniu w latach 2000-2004. Towarzyszą pracownicy i emerytowani pracownicy Wydziału Historii UAM: dr Grzegorz Głabisz, dr Aleksandra Losik-Sidorska, prof. Bernadetta Manyś, Rafał Wysokiński, prof. Anna Kotłowska, dr Dorota Mazurczak, dr Bartłomiej Garczyk, prof. Krzysztof Królczyk, prof. Krzysztof Pietkiewicz, prof. Tadeusz Janicki, dr Kamil Wasilkiewicz oraz członkowie goście: prof. Maria Zmierzak, prof. Artur Kijas, dr Przemysław Wojciechowski, mgr Marek Jekel, dr Filip A. Jakubowski, prof. Krzysztof Ratajczak